

I. LIMBAJ ȘI COMUNICARE

MIHAI EMINESCU, ARTA ARGUMENTULUI JURNALISTIC

Dumitru TIUTIUCA
Universitatea „Danubius” din Galați

Résumé: *Le gazetier Eminescu couvre de ses articles une période significative de l'histoire de la Roumanie à l'époque de Charles I. Son implication dans la vie publique l'a transformé en un combattant pour les nobles causes, ce qui a fait des gazettes qu'il a dirigées ou auxquelles il a collaboré, de vraies tribunes, depuis lesquelles il a prononcé son discours péthétique et corrosif, usant d'une argumentation de divers types. En même temps, il a imposé la polémique d'idées à une époque où le journalisme était encore une profession incertaine, et n'importe qui pouvait faire le gazetier. Le verbe éminescien a séparé les eaux d'avec la terre et a imposé de hautes côtes de professionnalisme à une occupation rangée sous le signe de l'intellectualité.*

Mots-clé: *diatribe, éloquence, poétique, parémiologie, rhétorique, satire*

Eminescu și-a afirmat ideile conform logicii activității de gazetar, adică prin opoziție, *polemic*, construind un discurs jurnalistic original și pilduitor pentru tradiția presei românești. (Spiridon [1994]). De fapt, *caracterul militant* constituie una din trăsăturile definitorii ale întregii noastre literaturi, crescute în luptă și vigoare creatoare, și căruia Eminescu i se subsumează, și astfel, exemplar.

Despre *caracterul polemic al literaturii române* au vorbit mai toți istoricii literari și filosofi ai culturii: pentru G. Ibrăileanu, de exemplu, specificul literaturii române ar sta în *spiritul critic*, pentru E. Lovinescu, în *spiritul pamfletar*, pentru G. Călinescu, răspunsul e apodictic: „*Hotărât lucru, literatura română începe cu pamfletul*”. Afirmând aceasta, el avea în vedere scrierile lui Ivireanu, Cantemir, Neculce, ale cronicarilor munteni și așa mai departe. „*Caracterul militant, național și social, e a doua însușire a literaturii române în dezvoltarea ei de-a lungul epocii care începe cu primele decenii ale secolului al XIX-lea*”, generaliza și T. Vianu (Vianu [1969]; p. 551). Eminescu însuși conștientiza această realitate când vorbea

despre „un caracter *cam vehement*, precum e acel al rasei noastre.” Și exemplele pot continua.

Din punctul de vedere al polemicii însăși, ca *artă a argumentării*, a susținerii ideii, se știe că vechii basilei (v. Homer), înaintea încrucișării drepte a armelor, se „încălzeau” prin adresarea de invective reciproce. Lupta își are, așadar, regulile ei, ca și polemica. Nu oricine poate fi luptător, după cum nu oricine poate fi polemist; în afara exercițiului și curajului, chestiune și de caracter, îți trebuie și temperament, ori adevărata față a personalității lui Eminescu, dincolo de modelul însușit al epocii, (Romantismul), este dezvăluită de jurnalistica sa.

Ingnatio facit nu numai *versus*, cum credea Horatius, ci și *transformă gazetăria din simplă îndeletnicire în artă autentică*. „Diatriba este rezultatul exploziei furibunde, determinate de exasperare,” observa M. Gafița (Gafița [1974]; p. 234), iar forța umorii sale pamfletare devine demiurgică. I. Negoitescu scria și el: „Din cauza spontaneității mâniei sale polemice, el vede roșu și se repede cu toată forța asupra inamicului. Pe liberalii detestați, numindu-i adesea roșii, ar fi trebuit să-i inventeze de n-ar fi existat, căci altfel, cum și-ar descărca la maturitate energia spirituală creatoare în tinerețe de cosmos liric? O descărcare nicidecum contradictorie: lirismul plutonic eminescian și ideea lui jurnalistică rămân pe de-a-ntregul solidare în puritatea și unitatea originală a romanticului absolut.” (Agora [1991]).

Așadar, în primul rând, caracterul polemic al jurnalisticii sale rezultă, esențial, din *angajamentul său politic*, în sensul în care putem discuta despre personalitatea, originalitatea modelului său, care nu era nici conservator, nici junimist, ci doar eminescian. Caracterul angajat politic al jurnalisticii era recunoscut de însuși Eminescu. După experiențele făcute de zeci de ani încoace, s-a putut vedea că presa politică din toată lumea e mai mult un organ al partidelor politice decât al adevărului. (Opere XII; p. 450). Etimologic, cuvântul *polemos* însemna la greci „război”, ceea ce demonstrează, cum deja sugeram, că polemica își are regulile ei, ca orice luptă, adică *o strategie* mai generală și *o tactică* aplicată la faptul particular, concret. „În polemică (unde e vorba de idei), spunea Al.Paleologu, ajung *talentul, inteligența, abilitatea*. În pamflet trebuie *geniu*” (Paleologu [1972]; p. 19). Cultivând, cum vom vedea, polemica în toate formele și modalitățile genului, M. Eminescu a dovedit și prin jurnalistica sa că a avut toate aceste calități.

Tot atât de adevărat este și faptul că Eminescu, chiar atunci când s-a aflat în funcții cărora să le spunem neutre, neatins de fluctuația politică, cum au fost cele de director al Bibliotecii Centrale din Iași, ori de revizor școlar, se angaja totdeauna polemic. Această situație *sui generis*, motivată și *temperamental*, a fost potențată și de *o anume realitate social-politică de epocă*, care-l determina să întrebuițeze destul de des o expresie precum „*ca la noi, la nimenea!*” „*Trăim într-o țară ciudată și nu e zi în cari să nu putem repeta, când cu mâhnire, când cu indignare: ca la noi, la nimeni*”. „Proverbul acesta, moștenit din moși strămoși, crede gânditorul, e rezultatul unui dureroase istorii, în cursul căreia poporul nostru, pierzând orice

speranță de îndreptare, ia lucrurile mai mult în bătaie de joc, ca și când lui Dumnezeu i-ar fi plăcut să drapeze tragedia sorții noastre cu foarte multe scene comice”. (O. X; p. 110 și O. XII. p. 173).

Angajamentul său jurnalistic și polemic este, așadar, determinat de *obligații sociale și civice majore*, dincolo de conjuncturile politice, pentru că, altfel, în condiții normale, declară el, este „neiubitor de ceartă”. „*Cu toate acestea nici ură demagogică, nici calomnie, nici insinuațiunile perfide și lipsite de bun-simț chiar ale presei radicale nu ne vor abate o clipă din calea noastră. Iubim țara și nația noastră astfel cum n-o iubește nimeni, cum nimeni n-are putere de-a o iubi. În noi trăiește restul de energie și de caracter pe care voi în viața publică ați știut a-l nimici*”. (O. X. p. 175).

Jurnalistica verifică, conform concepției lui Eminescu, și o disponibilitate dintotdeauna a *vârstei tinere*; evident, a *tinereții spirituale* născute, după expresia lui, „cu o coardă mai energică de percepțiune și de voință.” Aici jurnalistul de geniu, care a fost Eminescu, se întâlnește cu „*geniul neîmbătrânit*” al poporului român, verificat și de mitul *Tinereții fără bătrânețe și al vieții fără de moarte*.

A contribuit la stimularea verbului său polemic și faptul că, deși exista o *lege a presei*, încă de pe vremea lui Al. I. Cuza, menită să apere guvernarea de asalturile opoziției, ea nu prea era respectată. Și totuși, legea a făcut și victime. Pentru o singură notă critică, de exemplu, adresată guvernului care deschisese și închisese „sesiunea” Camerei Deputaților în aceeași zi, *Curierul românesc* al lui I. H. Rădulescu fusese suspendat o perioadă de timp. Această lege nu funcționa însă prea eficient în timpul activității jurnaliste a lui Eminescu, pentru că, altfel, cine știe cum ar fi evoluat destinul acestuia. Dacă legea și-ar fi menținut funcționalitatea și la 1880, Eminescu ar fi fost clar justițiabil; și nu de puține ori! El va profita și de o anumită inconsecvență a guvernării liberale, care nu introdusese încă o cenzură a presei. Punctul lui de vedere în această chestiune este următorul: „*Presa este pe deplin liberă în țară la noi și nici nu credem că o mărginire a acestei libertăți ar fi vreun folos. E adevărat că în nici o parte a lumii presa nu este întemeiată spre a spune adevărul*”. Acestei adevărate profesioni de credință Eminescu i-a fost fidel întreaga sa viață. De aceea, ca jurnalist, ceea ce promisese la început, și anume că va fi preocupat de „*toate chestiunile vitale ale națiunii*” române, se verifică pe deplin.

Suportul punctelor sale de vedere asupra chestiunilor discutate este considerat a fi *originea sa țărănească* și însușirea modului de a gândi al țaranului, adică înțelept, pragmatic, eficient și așa mai departe: „*Martor ne e unul Dumnezeu cam fi dorit să n-avem cauză de a arunca în fața radicalilor acele epitete pe cari, din nefericire, le merită pe deplin. Dar scriitorul acestor șiruri e însuși neam de țaran și priveriștea acestor jertfe ale frazelor liberale l-au durut*.” În numele principiilor acestuia, atitudinea eminesciană este intransigentă față de orice eventual compromis. „*Cine susține însă ca absolute și neînlăturabile principii a căror aplicare ar fi echivalentă cu sacrificarea unui interes național, acela nu poate fi omul nostru*.”

Suntem obligați, și în acest preambul, să schițăm, pe cât ne este posibil, și codul deontologic al gazetarului, formulat deseori de Eminescu și pe care l-a respectat, cu știuta-i consecvență, permanent. Caracterul polemic, în sine, pune în discuție și chestiunea delicatului raport dintre *subiectivitate* și *obiectivitate*. În acest sens, el admonestează drastic intoleranțele subiectiviste de orice fel: „*Cele mai multe reflecțiuni ale presei sânt în genere atât de ordinare și atât de lipsite de cuprins, încât nu-s decât răsfângerea interesului egoist a unui om sau vreunei partide, misiunea ei ar trebui, prin legislațiune chiar, restrânsă la raportarea obiectivă a celor întâmplare.*” (O. XV; p. 80). „*N-ar fi greu de polemizat în ziaristică dacă am avea a face cu rațiunea, nu cu voința adversarilor noștri*”, va afirma, repetat, Eminescu. Obiectivitatea eminesciană poate fi în mai multe moduri verificată. De câteva ori el mărturisește, de exemplu, că, dacă Brătianu sau Rosetti i-ar oferi „*un bun articol pentru a fi publicat în Timpul, n-ar ezita să li-l publice, chiar dacă n-ar fi de acord cu ideile lor.*”

Documentarea temeinică, aflarea argumentului indubitabil și necontestabil reprezenta o preocupare permanentă a jurnalistului. Îi slujește, bineînțeles, vasta sa cultură asimilată, de aceea este impresionantă aria argumentării, domeniile diferite, deseori neașteptate, ale susținerii ideilor, esențial sociale și politice în jurnalistică. Fundamentarea unui punct de vedere explicit se face printr-o verificare repetată, acolo unde este cazul, a realității. „În trei rânduri am fost de față la reprezentațiunea acestei piese și o singură dată nu ne aducem aminte să fi auzit versurile citate din poemul *Le Rêve de Dochia*”, spune la un moment dat, sau: „Noi cunoaștem aproape tot ce s-a scris în românește și susținem contrariul”. Când nu stăpânește într-un mod cert informația, o reproduce cu precauțiunile de rigoare: „Se zice”..., „Nu afirmăm, căci ne întemeiem numai pe zvonul public”, „Se zice că...” etc. (O. IX; p. 286, p. 239).

Cu „documentul și istoria în mână”, argumentele sale devin, de aceea, imbatabile. Oricui îndrăzne să nu respecte această regulă a jocului, Eminescu îi aplica o drastică sancționare. „*Nișică franțuzească învățată de la vreun coafor sau de la vreo guvernantă rățăcită prin București, cetirea de romanuri rele și de scrieri beletristice asupra Statului, iată cultura oamenilor ce pretind a voi să discute cu noi probleme serioase de stat, și de la care am putea jura că n-am auzit nicicând un contraargument serios la vreuna din întâmplările noastre. Sofisme câte vreți, panglicării retorice, întortocheli de cuvinte, jucării cu înțelesul îndoit. Niciodată, dar niciodată, un contraargument ad rem, dedus din natura lucrurilor, dictat de iubirea de adevăr*”. (O. XI; p. 270).

Din cauza lipsei de informație, Eminescu a pierdut o singură polemică în toată activitatea sa jurnalistică: e vorba de „afacerea Sân-Marin - N. Blarenberg”, din 1882 (mai-iunie). Cineva îi dăduse informații false, motiv pentru care scriitorul își permite un concediu la mare, singurul pe care l-a și avut, ca jurnalist.

În succesivitatea documentului se află ca argument *judecata logică*, *opusă sofismelor de orice fel*. Eminescu *discreditând sofistica* își afla un punct de reper și

sprijin în arta argumentului maioreșcian. Oratori versați, și unul și altul se conduc după principii bine conturate teoretic, la care Eminescu revine de câte ori se ivește ocazia. Eminescu spunea ironic, de exemplu, că ar vrea „un cod al șiretlicului gazetăresc, al apucăturilor sofisticate a acestei bresle de negustori de vorbe, scris popular pentru înțelegerea fiecăruia, (care) ar merita în adevăr acel nume pe care călugării-l dădeau, în Evul Mediu, logicei lui Aristotel: *medicamentum mentis*.” (O. XII; p. 181). Știm, Maioreșcu își executa adversarii cu manualul de retorică pe măsură. Amândoi polemiștii se împotriveau tertipurilor elocinței sub forma sofisticii. Maioreșcu scria: „*Acest artificiu de argumentare intră în categoria sofismelor de mult știute și se numește tocmai sofisma amplificării (...) De aici putem scoate o altă observare de strategie literară: nu întrebuința niciodată tertipuri sofisticate; iar dacă firea ta te împinge la ele, alege cel puțin pe cele mai fine și ferește-te de cele triviale...*” (Maioreșcu [1967]; I; p. 298).

Buna-credință sau *prezumția de nevinovăție*, cum ar spune juriștii, trebuie să stea și ea la baza conduitei jurnalistului, de aceea, când constată fapte potrivnice, acestea îl supără, îl incomodează și-l obligă să adopte atitudini pe care nu le agreează. “Ne pare bine de câte ori putem constata că discuția asupra principiilor espuse în programul nostru se face, de către amici sau adversari politici, cu bună credință și în acel ton limpede și franc, pe care *Timpul* l-a inaugurat de la aparițiunea sa, dar pe care *Timpul* din cauza spiritului de șicană a unor adversari ce seamănă mult a dușmani, au fost silit să-l părăsească uneori spre marea noastră părere de rău” (O. XI; p. 51).

De asemenea, Eminescu nu concepe polemica în afara *ideilor* (deși uneori procedează și astfel), restul fiind doar vorbe în vânt: „*Căutăm în fine să combatem apucăturile demagogice cari pun fraza goală în locul ideii și calomnia în locul discuțiunii de principii.*” Acest primat al conținutului, al faptului concret și al argumentului, sancționa pericolul formelor fără conținut, care se verifica din plin și în ziaristica timpului. „*Năzuroșii își cheltuiesc jumătate din viața lor într-o căută noduri în papură și a face ceartă de vorbe.*” (O. XI; p. 32). Astfel de atitudini sunt constatate cu amărăciune și revoltă, pentru că ele conduceau la un dialog al surzilor. „*Dacă un om e la noi într-adevăr atât de nefericit să profeseze o serie de idei, nu o listă de persoane, e în pericol de a-și vedea ideile întoarse și răsucite de adversarii lui, preținși politici, după placul acestora.*” Răstălmăcirea, neînțelegerea ori deformarea ideilor și sentimentelor i s-a părut totdeauna lui Eminescu un foarte grav pericol. În fața unor asemenea fenomene, verbul său devine necruțător, fie că este vorba de jurnalistică ori de satira în versuri:

„*Poate vreun pedant cu ochii cei verzui, peste un veac,
Printre tomuri brăcuite așezat și el, un brac,
Aticismul limbii tale o să-l pună la cântari,
Colbul ridicat din carte-ți l-o sufla din ochelari
Și te-o strânge-n două șiruri, așezându-te la coadă,
În vro notă prizărită sub o pagină neroadă.*”

Și *apărarea dreptului de autor* asupra ideii originale, personale este formulată ca regulă de conduită deontologică pentru gazetar: „*A gândi, a-și scrie gândurile, a le comunica, fie publicului din străinătate, fie celui român, ar trebui să fie permis, credem, fără a-ți vedea semnătura nesocotită și ideile proprii atribuite altora.*” (O. XII; p. 47). Plagiatul, „funesta boală” practică de „învățații de contrabandă”, cum le spunea polemistul, era o formă curentă, fără să poată fi sancționată decât de bunul simț, marfă rară pentru presa liberală. De se-ntâmpla el să preia vreo știre, informație, intra în regulile aceleiași deontologii să indice sursa: „*Românul, în zilele trecute, se luau la întrecere de spirit cu Răsboiul-Weiss și printr-o apucătură comună confrăților de la redacțiile acestor două foi, voia să facă un joc de scamatorie ieftină - să nu se supere de acest din urmă cuvânt cei de la Răsboiul-Weiss - și căuta să ne atribuie nouă cu rea credință o corespondență dintr-un ziar străin, deși, reproducând-o, noi arătaserăm în fruntea ei izvorul de unde era luată.*” (O. XI; p. 154). Ironic, Eminescu arată că ar vrea să preîntâmpine eventuala postură a lui Toma Necredinciosul și de aceea, știindu-și foarte bine adversarii și adresabili, va încerca să le aducă acestora „dovezi scrise de la trăitori din veacul al XV-lea, oameni cari au vorbit cu Alexandru cel Bun, cu fiii săi, Ilie și Ștefan, cu Ștefan cel Mare” etc.

Consecvența de sine se constituie într-o altă regulă a deontologiei jurnalistului. „*Ar fi bine dacă în polemică am fi scutiți cel puțin de acel ton lins și degustător al acelora dintre patrioții lucrativi cari posed arta de-a se pune bine și c-o parte și cu alta.*” (O. XI; p. 334). Caracterul trebuia să fie, ca totdeauna la Eminescu, o constantă deosebit de importantă a individului, în general, a omului politic (inclusiv a jurnalistului), în special: „*În politică adevărul consistă în tăria convingerii cu care cineva reprezintă o serie de idei, deci în caracter*” (O. XII; p. 127), pentru că regula ei trebuie să fie *adevărul*, sau cum îi zice Eminescu, „*lecția cartagineză*”, chiar dacă uneori ea este deosebit de dură.

Eminescu va reacționa, de aceea dur ori de câte ori întâlnea deziceri oportuniste care-i dovedeau *o lipsă totală de caracter*: „*Dezgustul ne îneacă în fața acestor calomnii nerușinate, condeiul ne cade din mână și ne întrebăm dacă în astă țară sânt oameni destul de tâmpiți pentru a da cea mai mică atențiune divagațiunilor defăimătoare ale unui organ care, pe rând, a acuzat pe aceeași oameni de cele mai mari crime în contra țării sau le-a recunoscut cele mai frumoase și nobile cugetări.*” (O. XII; p. 37). *Duplicitate* este numită, într-o însemnare manuscrisă, în termenii: „*Om cu două fețe. Dublă morală. Dublă cumpănă. Dublă dreptate. Dascălul acestei școli este Machiavelli, emblema vulturul cu două capete și omul cu două fețe.*” „*În politică, va scrie altă dată, adevărul consistă în tăria convingerii cu care cineva reprezintă o serie de idei, deci în caracter.*” Și exemplele pe această temă pot continua încă. Fidel principiilor polemicii, inaugurate încă de *Dacia literară*, de a critica opera și nu omul, Eminescu nu a făcut niciodată vreun atac la persoană, nu l-au interesat adversarii ca persoane civile, ci numai ca oameni, ca cetățeni angajați politic. Ba, mai mult: în anumite împrejurări, la moartea unora dintre adversarii săi,

Eminescu le-a evocat admirativ și generos personalitatea, cu o detașare și o noblețe sufletească rar întâlnită. Așa se va comporta, să zicem, cu D. Petrino, dar și cu alții.

Abdicarea de la principii și idei transformă polemica în pură *calomnie*, în *atac la persoană*, deformare frecvent întâlnită mai ales atunci când lipsesc ideile și argumentul de susținere a acestora. În astfel de situații, se „*va vedea trăgându-se din ele concluzii nemaiauzite, cari lui nici prin minte nu i-au trecut vreodată, și în fine se va vedea citat înaintea opiniei publice după șoapte, după calomnii acreditate prin repetarea papagalicească*” (O. X; p. 54). Calomnierea se dovedea o practică nu numai abuzivă, dar și eficientă din multe puncte de vedere: „*Ea prelungea, în societatea românească, năravuri știute, fanariote și era întreținută cu bani buni. Luminile civilizației bizantine au pătruns atât de adânc în noi, încât privim lumea ca ceva supus unei ordini pur mecanice de lucruri, unde nici inteligență, nici merit, nici caracter nu mai valorează nimic și unde oarba întâmplare domnește, distribuind... cununi? Nu cununi,- bani peșin, reversibili, pentru arta de a calomnia și de a amăgi.*” (O. XI; p. 108)

Și totuși, în mod surprinzător, deși multe din articolele sale au o adresabilitate precisă, se referă concret la oameni politici ai vremii, fiind cel mai adesea atacuri *ad personam*, deși din ansamblul lor *nu se reține, până la urmă, nici un portret distinct al vreuneia dintre victime*. Cauza acestei insuficiențe ține, credem, tocmai de calitatea de bază a satirei sale: forța distructivă care acționează într-un mod atât de absolut, încât anihilează ceea ce ar putea avea un rol constructiv, dislocând trăsăturile reale și dilatându-le într-un chip grotesc, până la neverosimilitatea unui coșmar. Politicienii liberali devin, cum s-a remarcat, monștri apocaliptici, „*luceferi negri*”; pentru a-i compromite definitiv îi prezintă ca pe niște degenerați, de o „*decrepitudine fizică vădită*”, „*gușați cretinizați neaveede, neauede, neagreul pământului*” etc. Unii devin autentici Anticriști. El și spune: „*Dușmanul Universului se va naște lângă gurile Dunării*”. El s-a și născut: „*Aici unde vânzătorii patenți de țară trec de mari patrioți, aici în Babel, unde cuvintele și-au pierdut înțelesul lor original, aici unde cei ce vor avea nenorocirea de a trăi vor invidia repaosul celor din mormânt.*”

Calomnia se asociază, de regulă, cu *violențele de limbaj*, cu înjurătura, reacția firească a celui lipsit de contra-argumentul rațional, logic, factic etc. „*Cea mai slabă dintre apucăturile sofistice e înjurătura. Când argumentele adversarilor sunt prea tari încât nu poți întâmpina nimic din ele, lași obiectul în discuție cu totul de o parte și, atribuindu-i adversarului intențiuni și vederi cu totul străine obiectului, îl numești când trădător, când calomniator, cu un cuvânt, tot ce-ți vine la îndemână.*” (O. XI; p. 99) De aceea, obsesia cuvântului *care să exprime adevărul* este, firească, și pentru jurnalist. S-a făcut, în acest sens, mult caz *de violența stilului său*, și e adevărat că Eminescu este cel care a contribuit într-o neasemuită măsură, prin forța talentului său, la introducerea *invectivei* directe în limbajul satirei și exemplele sunt foarte numeroase. „*Nu alegem vorbele după cum îndulcesc sau înăspresc lucrul, ci după cum acoperă mai exact ideea noastră.*” Există, evident, și

altă motivație a cuvintelor tari în cazul polemicii, dar nu această realitate ne interesează aici. În astfel de situații, vorba lui Eminescu, „mărturisim că uneori simțim că ne-a sleit dicționarul și nu mai avem expresii cari să-nsemneze” respectiva realitate. Cum bine se știe, o inerție mare nu se poate zdruncina decât printr-o forță pe măsură, iar această „inerție” mereu invocată se referea la realitatea socială a României sub guvernarea liberal-radicală a rosettiștilor. „*Am ales expresiile cele mai tari cu puțință pentru a mișca pe guvern de-a nu nenoroci provincia aceasta cu regimul administrativ arbitrar și corupt care bântuie restul țării.*” (O. IX; p. 89). Folosirea ironiei voalate, a stilului eufemistic, așadar, nu-l încântau, mai exact, nu-l satisfăceau, neîngăduindu-i să se descarce, la modul exploziv, de sfânta mânie care clocotea în sufletul său. Scriitorul însuși e conștient de această particularitate, cum am văzut, găsindu-i justificarea în faptul că pentru extirparea răului „nu ajută alifia îndulcitoare a eufemismului, ci numai scalpelul chirurgului”, drept care „tăiem în putrejunea bubei noastre naționale și voim ca protoplasma națională să reîntregească golurile create prin tăieturi...”. Acest caracter direct al satirei eminesciene își refuza deseori orice ornament de stil, aspirând spre nuditatea „*fierului înroșit*”, după expresia lui G. Călinescu. ([1969]; p. 14) Cu trecerea timpului, în jurnalistică se accentuează *stilul științific*, vizibil și în efortul de a găsi corespondențe în limba română unor termeni încă nebuloși, din filosofia sau economia germană. Predomină argumentele *ad rem*. Pe jurnalist îl interesează nu atât să miște conștiințele, cât să convingă. În ultima parte a gazetăriei – și după pierderea unor iluzii în plan social și cufundarea tot mai adâncă în „iarmarocul deșertăciunilor”, pe primul plan apare figura moralistului auster și vindicativ.

Printre exigențele unui ziar, M. Eminescu mai cere: stil, limbă, cunoștințe politice, de aceea, referindu-se la cotidianul *Pressa*, se întreabă retoric: „Stil n-are, limbă n-are, știință politică n-are; ce foc o mai fi căutând să încurce lumea?”

În activitatea sa jurnalistică, în afara permanentei polemici cu ziarul liberalilor radicali (*Românul*) condus de C. A. Rosetti, M. Eminescu a întreținut și alte confruntări de acest fel. Amintim doar câteva dintre acestea. *O scriere critică*, articol apărut în revista *Albina*, din 7 ianuarie 1870, inaugurează nu numai jurnalistică eminesciană, dar și semnul polemic sub care aceasta se va afla, de acum încolo, în majoritatea ei. Eminescu răspunde atacurilor lui Dimitrie Petrino, care criticase într-o broșură, *Puține cuvinte despre coruperea limbei române din Bucovina* (1869), sistemul ortografic al lui Aron Pumnul, profesorul celor doi. Îl iritase pe Eminescu schimbarea bruscă de atitudine a acestuia, care, numai cu câteva luni în urmă, îl numise într-o conferință „filolog distins”. În ciuda și a altor evenimente ce vor urma, tensionând relațiile dintre cei doi, la moartea lui D. Petrino, M. Eminescu scrie, cum spuneam, un necrolog deosebit de generos, demonstrând și prin aceasta impecabila sa conduită civică. O altă polemică susține cu Nicu Xenopol. De mai multe ori Eminescu critică cu suficientă vehemență faptele lui Al. Macedonsky, ca funcționar cu importante răspunderi publice. O altă victimă a verbului său polemic va fi V. A. Urechia, prezent ca „personaj” și în opera sa comic-

parodică. O polemică de răsunet a purtat-o cu un acuzator de plagiat a *Logicii* lui T. Maiorescu, George Zottu. Articolul acestuia, apărut în *Columna lui Traian* (iulie, 1877), va fi repede reprodus și de alte publicații, *Pressa*, *Telegraful*, cu care Eminescu, de asemenea, mai polemizase. Răspunsurile lui Eminescu se află în mai multe articole din *Curierul de Iași*.

Eminescu se va distanța critic chiar de T. Maiorescu atunci când ideile acestuia nu concordau cu convingerile sale. Îl acuză, de exemplu, pentru poziția sa în legătură cu relațiile externe dintre România și Imperiul Austro-ungar în chestiunea românilor de acolo. Momentul a fost cu dificultate suportat de Maiorescu, cum am mai văzut.

O altă observație necesară se impune referitor la permanentul interlocutor principal al polemicilor sale, C. A. Rosetti, redactorul șef al ziarului oponent *Românul*, „*organul hidoasei pocituri*”, cum îi zicea Eminescu, reprezentantul, liderul ideologic al doctrinei liberale și despre care am mai glosat. Disputa jurnalistică dintre cei doi era, dintr-un punct de vedere, inegală, pentru că Eminescu lupta mai ales de unul singur, pe când C. A. Rosetti avea de partea lui o adevărată echipă de ziariști. Apoi, atunci Eminescu avea 27 de ani, pe când Rosetti - 61 și, evident, mai multă experiență. În rest, relațiile dintre *cei doi mari gazetari ai momentului* au fost totdeauna marcate de o înaltă ținută etică, de un respect reciproc ce nu confundau punctele de vedere în valorizări. Se spune, de exemplu, că primul ziar pe care-l citea Rosetti era *Timpul* și mai ales *Revista politică* scrisă de Eminescu. El avea puterea de a citi cu detașare o jurnalistică de talent, dar care îl viza, totuși, în primul rând pe el!

Este clar pentru toată lumea care a scris despre jurnalistică lui M. Eminescu că, dincolo de existența unui model de structură socială, original, *eminescian*, căruia jurnalistul i-a fost consecvent pe întreaga desfășurare a activității sale scriitoricești, contestabil sau nu, unanim recunoscută este ceea ce putem numi *arta polemistului*, expresivitatea unică a verbului său jurnalistic și care face din M. Eminescu unul dintre cei mai mari jurnaliști ai României. Pentru aceste motive Perpessicius vorbea de „lungul și dificilul său război”, de „*proza sa ziaristică*” în care Eminescu „a topit toate metalele, și ale înțelepciunii populare, ca și ale propriei înțelepciuni și le-a prefăcut în arme de luptă.” (O. VI; p. 20)

„*Instrumentele*” polemistului, ca să le spunem așa, sunt deosebit de nuanțate și pe cât de expresive, pe atât de eficiente, dovadă că victimele polemicilor sale au rămas definitiv compromise, chiar dacă uneori nu în totalitate pe dreptate. Toate acestea n-au deformat niciodată cât de puțin adevărul, ci, dimpotrivă, l-au slujit cu și mai multă forță, chiar și atunci când polemica s-a transformat în pamflet. Spunea și Șerban Cioculescu: „*Oricât ar displăcea calificativul de pamfletar, încredințat gazetarului politic, atât de necruțător cu persoana fizică și morală a adversarilor, trebuie să recunoaștem în Eminescu pe unul din cei mai reprezentativi dintre pamfletarii noștri. De aceea mărturisim că disocierea pe care o face într-un loc Eminescu, între căldura inimii și răceala inteligenței de care trebuie să dea dovadă*

jurnalisticul politic, se cuvine înțeleasă nu ca un îndemn de stăpânire a pasiunii, ci doar ca o obligație a judecății reci, în concordanță cu feroarea pasională.” (apud O. VI; p. 22)

De fapt, sub aspectul genurilor, adevărul e că în gazetăria eminesciană ne întâmpină o devălmășie de genuri și forme: eseuri, pamflete, foiletoane, articole doctrinare, etc. Ulterior, în jurnalistica română adâncirea procesului de diversificare și individualizare totodată, se accentuează. Articolele de ziar nu mai au doar un caracter strict funcțional, nu mai exprimă doar o atitudine față de viață, ci și una estetică (urmărită în chip programatic). Este ceea ce s-a întâmplat și cu *pamfletul* care, sub pana lui Tudor Arghezi capătă atributele unui gen literar. Anumite “corespondențe” cu pamfletul eminescian pot fi observate, chiar dacă ne-am referi numai la o particularitate: diatriba redactorului de la *Timpul* care depășește obiectivul strict polemic, creând viziuni de coșmar, acumulând monstruoziități, descompuneri în plan fizic și moral, reeditând atmosfera Apocalipsului etc., trăsături pe care Arghezi le va dezvolta în chip metodic și le va duce dincolo de limitele posibile prin „geniul batjocurii, ridicat până la înălțimi metafizice.” (ibidem)

Descendent din stirpea patruzecioptiștilor, nici Eminescu nu putea să nu folosească retorica acestora, limitată polar de *viziuni apocaliptice*, urmate de altele ale *redimensionării paradisiace* de după Apocalipsă. Patosul viziunii eminesciene, care nu cunoaște decât *albul și negrul*, separând în chip maniheist tot ce se întâmpla în istoria trecută și contemporană a țării, în bine și în rău, amintește, într-un fel, de ingenuitatea și schematismul poetic ce ne încântă în satira cronicarilor. De aceea scriitorul conferă din plin *tonuri apocaliptice* prezentului și *culori paradiziace* timpului de altădată. În același timp însă, acest registru eminescian vine și ca o *replică ironică* la frecvența în epocă a unor astfel de discursuri, inclusiv în formulările repetate ale lui C. A. Rosetti, numite de Eminescu „stil oncțios și apocaliptic”.

Neîndurătoarei *Judecății de apoi* îi este supusă întreaga societate contemporană lui, cu tot ce înseamnă aceasta din literatura profeților Vechiului Testament. De fapt, niciodată Eminescu n-a reușit să ajungă un observator impasibil. Nu există articol al său care să nu ateste prezența unui suflet sensibil, cald, vibrant. Uneori este însă vorba de ceva mai mult, de o sensibilitate exasperată. Spectacolul mizeriei și al durerii, triumful hidos al răului din viață se repercutează în conștiința moralistului cu o violență care se consumă în imprecății, în sarcasm de satiră ucigătoare. Râsul devine scrâșnire din dinți. Singur va cere „colori de foc”. Celor care se plâng de excesele sale polemice le răspunde: „Nu vă prefăceți a vă supăra de ceea ce zicem; supărați-vă mai bine pe ceea ce se întâmplă, pe realitate... Oricât de crudă ar fi forma în care ne exprimăm impresia, ceea ce e mai crud și mai odios e realitatea însăși.” În alt articol afirmă ironic că dacă ar vrea să exagereze lucrurile, n-ar putea: „Pentru a putea exagera ceea ce se întâmplă în țară, în parlament, în administrație, în viața economică și morală a imensei majorități a popoarelor, ar

trebui cuiva să împrumute colorile negre din *Infernul* lui Dante”. Și oare Eminescu nu procedează ca Dante, vârându-și contemporanii într-un Infern justițiar?

Odată purificarea realizată, putea reîncepe procesul de reconstrucție, pentru că vizionarismul lui Eminescu, contrar prejudecăților vizează viitorul; viitorul țării, bineînțeles.

Caracterul hibrid al genurilor la scriitor, în sens modern, despre care vorbeam, are și alte consecințe, ca mai târziu la un Mircea Eliade. Pe edificiul retoric al articolelor sale Eminescu încorporează materiale heteroclite care țin fie de sfera *narativă*, fie de *poetică*, de aceea în *materialele sale jurnalistice Eminescu inserează povestiri, iar în povestirile sale se observă o vocație retorică frapantă*. În jurnalistică scriitorului lirismele prezente cresc din curenta sa *elocință, persuasiune*. Există suficiente texte care, printr-un joc între poetică și retorică, includ în sine sâmburele de articulare lirică ce „închid discursul”. Emfaza cu care fășnesc cuvintele semnifică mai mult decât sunt: „Și încai, dacă țara asta ar fi stăpânită de un neam istoric, cinstit, având spirit de adevăr și natura cât de cât omenească treacă meargă.

Dar stăpânită de gunoaietele omenirii?

De tot ce-a fost sordid și pehlivan, de tot ce-a fost prea rău pentru colțurile Țarigradului, unde împărțeau culcușurile cu câinii turcilor, prea rău pentru mocirlele Rusciucului și pentru cartierile jidovinii galițiene și rusești, de spuma pestiferă și bubele tuturor popoarelor, de tot ce-a fost mai înjosit în Orient și Occident, în sfârșit, de C. A. Rosetti și de alții ca el, frați fizici și morali ai lui Scarvuli.

Scârbos spectacol! Adânc scârbos, nedemn de un popor ce pretinde a avea onoare și viață în el.” (O. XII; p. 334) Aici pedala lexicală e apăsată la maxim și autorul pare a se exersa cu detașare în stridențe abil calculate. Felul rostirii, jocul dintre concret și figurat, grațuitatea pură a imaginilor cultivate în sine, totul neutralizează datele circumstanțiale ale mesajului, impunându-le un regim diferit.

Alteori densitatea pasajelor, efectul de supra-semnificare se obține cu ajutorul unei *cadențe legănătoare*, specifice liricii în momentele ei de persuasiune, orientând atenția cititorului către farmecul rostirii: “*Odinioară*, o clasă dominantă puțin numeroasă, incoruptibilă și păstrătoare a tradițiilor țării; / *azi* deasupra, oameni îmbogățiți prin camete, prin specule, prin ruina altora./ *Odinioară*, o organizație a muncii putând a rezista străinilor; / *astăzi* acea muncă discompusă breaslă cu breaslă, sterilizată prin năvălirile negoțului străin. / *Odinioară*, legi răsărite din înseși datinile și deprinderile poporului; / *azi* codici întregi traduși din franțuzește. / *Odinioară*, o dreaptă cumpănire între mijloace și trebuințe, / *azi*, deprinderea de mii de trebuințe străine, în disproporție cu puterea de producere a țării. / *Odinioară*, populația creștea și se înavuțea; / *azi*, se înavuțesc străinii, iar populația străveche se stinge pe zi ce merge. Din oasele măcinate de acești feneanți răsar și se hrănesc Caradele, Costineștii, Pherekyzii și cum i-o mai fi chemând.” (O. XIII; p. 346)

Paleta *valorilor comicului* în jurnalistică sa este tot atât de bogată și variată, cât o aflăm în opera beletristică a lui I. L. Caragiale, să spunem. Vom izola și aici doar unele dintre acestea, începând cu *autoironia*, categoria atât de cultivată de către

romantici. O făcea și M. Eminescu atunci când imagina un volum în care să-și publice opera jurnalistică și care să aibă următorul titlu: “*Articolele mele de ziar revăzute și publicate în volum c-o prefață istorică despre xenofobie la rom(âni). M(ihai) V(iteazul), M(atei) B(asarab), Tudor VL(adimirescu) și George Lazăr. Cronicar Radu Căpitan. Istoria pezevenchilîrcului și trădărilor grecului. Luarea Țarigradului și a Moreei prin trădare - Izvoare turcești - Redactor en chef M. Eminescu*” (O. XV; p. 386). Această însemnare manuscris (2257) cuprinde și un “sumar” fragmentar al acestui ipotetic opus.

Persiflarea numește totdeauna unul din *leit-motivele* jurnalisticii, mai ales când exprima expresiv și plastic una din judecățile sale asupra realității americane. Se știe că jurnalistul nu voia ca guvernarea liberală radicală să transforme România într-un fel de *Americă dunăreană*, adică într-un stat cosmopolit, fără un trecut istoric, lipsit de sentimentul unității naționale, ilustrând formula unui capitalism sălbatic și așa mai departe. Câteva replici pe această idee țin de zona grotesc-zeflemistă (bășcălioașă) a comicului. Un pamflet publicat în *Curierul de Iași* (26 mai 1876) dezvoltă tema ingeniozității pragmatice a americanilor, lipsite de orice moralitate ori alte prejudecăți în afara eficienței și profitului. Aflăm astfel că în America ar exista o nouă și prosperă industrie. O ramură a ei se ocupă de „dubirea pieilor omenești, din care se fac botine de damă” foarte fine, iar o altă ramură, complementară, produce din aceste cadavre despuiate de piele „gaz aerform pentru luminarea orașelor.” Pseudo-protocroniștii vor avea aici dovada că Eminescu a anticipat ideea biogazului, ca sursă alternativă de energie (sau cea a Holocaustului).

Replica dată liberalilor în căutare permanentă de ascendențe ilustre în istoria neamului, este de mai multe ori *sarcastică*. Unul dintre acești domnitori a fost și Vlad Țepeș, pe motivul că avea obiceiul de a tăia capetele boierilor, adică a acelor care vor forma, majoritar, partidul conservator. Răspunde Eminescu: „Noi, nu-i vorbă, le-am dori naționalilor liberali - un Vlad Țepeș, căci i-ar lecui pentru totdeauna... de multe alte suferințe. Ar vedea dumnealor ce liberal era Vlad Țepeș.” Cum ar vedea? Le-o spune în finalul din *Scrisoarea III*.

Diferența dintre vechiul drept al pământului, cutumiar și noua justiție a codurilor civil și penal, este *demonstrată „intuitiv”* printr-un exemplu de *reducere la absurd*. Jurnalistul imaginează un conflict între două personaje devenite deja legendare: Stan și Bran. Stan îi fură, să zicem, lui Bran o pungă cu bani. Înainte, acesta îl pâra la boier, boierul ordona să-i dea hoțului cinci bețe sănătoase, ca să le țină minte. Bran își primea punga, iar conflictul era considerat încheiat. Astăzi, însă, constată cu ironie Eminescu, „Stan mănâncă, mai întâi, bătaie de la primar și de la subprefect, apoi e închis preventiv, pierde zece zile de la lucru, câte un franc, fac zece franci. Judecătorul de instrucție își pierde ziua cu dânsul, în loc de a se ocupa cu un delict mai complicat, deci punem leafa lui 10 franci, fac 20. Judecata tribunalului corecțional ține 10, fac 30. Stan e închis pe 2 luni de vară, câte un franc ziua, fac 60. La un loc, 90. Stan se întoarce acasă și-și găsește ogorul pârloagă și via paragină, pierzând munca verii, fac, zicem, 100, la un loc 190. Stan găsește dările

neplătite și-și angajează munca pe un an ca să le plătească ș.a.m.d., cu un cuvânt: Stan e ruinat pe câțiva ani.” (O. XII; pp. 176-177) Aici Eminescu face expresie comună cu Caragiale, cel din prea cenzurata, ori prea solicitata povestioară *Arendașul român*.

Simplele aglomerări de nume proprii, înșiruite adeseori din stricte rațiuni eufonice, trădează pe degustătorul de licori poetice: „Ce s-ajute terapia, arta de a vindeca, care din antichitate și până azi, n-a mai făcut progrese, contra rezultatelor administrației Chiritolilor, Mihăleștilor, Simuleștilor?”

Cu plisteriul se reduc dările, se fac oamenii stăpâni pe echivalentul muncii lor? Se face pășunea mai ieftină? Bleasturul va desființa ierbăritul pe găște și pe găini, decocturile vor face din Zevzeydis și din Pehlivanoglu patriot?” (O. XII. 299) Sau: „dar la ce să mai menținem ridicula titulatură de Regat al României? Caligari, Carada, Harama, Chiritopol, Pherekydis, Cariagdî, Avastasidis, etc., etc. români?” (O. XII; p. 334)

Intertextul literar constituie o altă sursă de comic la Eminescu. Replica de acest fel, citată aidoma ori prelucrată, capătă totdeauna valoare *ironico-parabolică*. Astfel, o variațiune pe tema din fabula lui Gr. Alexandrescu, *Vulpea liberală*, pune în discuție “eufemismul”, ca mod de persuasiune, ce poate face din negru alb și din alb negru; „Tu faci din injurie... o mică neînțelegere, tu faci din o rușinoasă umilire (...) o esplicare... francă!” (O. XII. 503) Un alt exemplu de pseudo-silogism:

Toți pelticii sunt vicleni. Nu toți viclenii sunt peltici.

Toți grecii sunt peltici. Toți grecii sunt vicleni. (O. XV. 1084)

Tot o fabulă, cea despre țăranul care și-a tăiat găina ce-i făcea în fiecare zi câte un ou de aur, numai să găsească în ea mai multe, îi servește pentru a sancționa rapacitatea, lăcomia ce poate duce la pierzanie pe guvernanți. El le recomandă să „buzunărească încet și regulat”, pentru că altfel oamenii s-ar putea trezi la realitate.

Un alt exemplu-parabolă se referă la „copiii rahitici cari au nevoie (să mănânce) var pentru formațiunea oaselor,... varul de pe pereți, din instinct, neștiind pentru ce. Tot astfel rasa, etnic rahitică a noilor fanarioți a-nceput să mănânce la românism.” (O. XII. 123)

Altă dată este invocată o pildă a lui Anton Pann, care „ne spune povestea despre un bărbat gelos care-n ruptul capului n-ar fi poftit pe vreun prieten la masă ori la petrecere, numai pentru că-și temea femeia. În sfârșit, se pune femeia pe capul lui, și azi una, mâne alta, îl înduplecă și pe el de-a pofti mosafiri. Bărbatul, cam cocoșat și nu tocmai drăgălaș, se duce-n piață și caută în mulțimea de oameni câțiva cocoșați ca el, c-un ochi la făină, cu altul la găină, apoi umblă cu ei pe la negustorii de vechituri de le cumpără antereie întocmai ca ale lui, pentru ca niciunul să n-aibă nuri deosebiți de-ai lui. El și cu mosafirii păreau una ș-aceeași caricatură, schiopătând în șapte chipuri, încât, când porniră din piață, se luară câinii după ei, iar lumea râdea ținându-se de inimă. Femeia, când îi vede, i se pare că visează, că i se năzare bărbatu-său de șapte ori înaintea ochilor.” Și urmează morală la morală. „Așa și d.Brătianu cu noul cabinet...” (O. XIII; p. 155)

În farsa lui V. Alecsandri, *Iorgu de la Sadagura*, există un personaj, Cocus Mocus Imperator, prestidigitator, care „mănâncă foc, bea smoală, scoate panglici pe gură, se dă de-a tumba”, spune Eminescu. Extrapolând definiția personajului la jurnalist, el deplânge situațiile când “diferite meșteșuguri ale lui Cocus Mocus se traduc în ziaristică, când o gazetă mănâncă foc, bea smoală, scoate panglici și umblă pe frânghie.” (O. XI; p. 380)

Și pentru M.Eminescu, Parlamentul de atunci al României prezenta imaginea unei *comēdii*, ori *comedii politice*, de aceea practică o modalitate proprie de reconstituire a atmosferei de aici, procedeu folosit parțial și de T. Maiorescu. „E comedie? E adevăr? Iată întrebarea ce și-o pune toată lumea în fața evenimentelor parlamentare”, consemnează la un moment dat Eminescu. În consecință, jurnalistul reproduce într-o *formă dramatizată*, având ca personaje pe unii parlamentari, multe din discuțiile de aici, verbul său fiind foarte apropiat de cel al lui Caragiale din momentele și schițele sale. Iată cum redă el „reprezentăția comică” a unuia dintre „tipurile comice ale Adunării”, d-l Alex. Sihleanu:

„Oratorul: Acum voi combate pe D. Vernescu.

O voce: D. Vernescu n-a vorbit încă.

Oratorul: Nu face nimic; are să vorbească: D-nii din opoziție spun despre noi că toți sîntem niște animale, niște brute...

O voce: Nu toți, numai unii...

Oratorul: D-lor invoacă asupra noastră Spiritul sfînt, care să se coboare în formă de porumb sau de...

O voce: Clondir!

Oratorul: D. Mârzescu l-a comparat pe d. ministru c-un idiot.

O voce: Protestez, nu-i adevărat!

Oratorul: L-ați comparat cu Cincinatus. Eu din discuțiile oratorilor n-am putut găsi cărarea...

O voce: Ai rătăcit-o!

Oratorul: Dar voi eu singur, cu mintea mea, s-o găsesc...

O voce: Aoleu!” Și așa mai departe. (O. X. 325)

Un alt episod despre ședințele din Parlamentul situat în Dealul Mitropoliei este relatat în aceeași manieră dialogată și se încheie cu niște *versuri epigramatice* dedicate acestuia:

P-un deal oarecare

Și biata morișcă,

Cu renume sunt,

Chiar d-avea un pic

Făcea zgomot mare

De porumb și hrișcă

O moară de vânt,

Nu lucra nimic. (O. XI; p. 46)

O modalitate curentă a polemistului este de a-l combate pe adversar *cu propriile lui argumente*. „Iată dar d. Brătianu devenit reacționar, care a copiat legi și instituții străine (...), care recunoaște că producătorul nostru agricol a ajuns în stare de robie, care recunoaște că bugetele, deci și cele ale cheltuielilor, se fac orbește... etc.” (O. XI; p. 310)

Un *interview parodic* este imaginat atunci când critică maniera în care au fost numiți la Universitatea din Cernăuți, de către ministrul Instrucției Publice din Imperiul Austro-Ungar, Stremayer, câțiva “profesori iluștri, de-a căror faimă științifică răsună Europa”:

- „Mă rog, unde ai învățat dumneata carte?
- Mă cunoaște d-nu Stremayer.
- Nu-i vorba de cine te cunoaște, unde ai învățat?
- Am șters ciubotele d-lui Brzrcek, referende la Ministerul Instrucției.
- Nu te întreb unde ai șters ciubotele, unde ai învățat?
- Apoi tot prin Kecikemet și prin Brody m-am tăvălit eu.”

Replica cunoaște și o *parodie la parodie*, ceea ce are menirea de a da autenticitate și verosimilitate dialogului inițial:

- Mă rog, unde-ai învățat carte d-ta? îl întreb eu.
- Mă cunoaște cucoana Profira din Măndinești.
- Da' nu te-ntreb cine te cunoaște. Vei fi cunoscând d-ta multă lume, dar unde ai învățat carte?
- Eu l-am învățat carte pe redactorul *Curierului intereselor generale*.
- Tocmai de aceea te întreb unde-ai învățat d-ta?
- Apoi tot cam prin Hârlău m-am tăvălit eu.”

Proverbul românesc se constituie totdeauna, la Eminescu, în punct de sprijin al argumentației. Acesta este peste tot inserat; mai întâi, în titluri de articole: *Omenia omenire cere și cinstea cinste!*, *Unde dai și unde crapă*, *Ca la noi la nimenea* etc. Alte articole au ca punct de plecare pre-textuală a demonstrației tot proverbul sau expresia populară. Uneori el ține loc și de titlu implicit, așa cum se proceda curent în stilul jurnalistic al epocii. Câteva exemple: „șarpele când îl doare capul, ca să-și verse veninul, iese la drum”, “nefiind de ieri, de alaltăieri...”, „dacă aparențele nu amăgesc...”, „o zicală veche, că de-ai sta să numeri foile de plăcintă, nu mai ajungi s-o mănânci”, “departe griva de iepure”, „de se potrivesc, e altă căciulă”, „vorba ceea: dă-ți popo pinteni și bate iapa cu călcâile”, „minte la el, cât glas la iepure”, „mai știa haiducul nostru ș-altă potecă!” etc. În fața lipsei de caracter a unor oameni politici, gazetarul comentează astfel: “Azi omul e de un principiu, mâne bagi de seamă că s-a schimbat. Azi roșu, mâne alb, azi alb, mine negru; azi Rada, mâne Neaga, ba-ncă, cu toate astea, pretinde să-l și respect, să și zic mare-i mă! șiretu-i, mă! grozavu-i, mă! Uite, mă!”

Deseori *maxima cultă* ia locul proverbului: „*Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus*” (*gem munții și se naște un șoarece*), „*Propter vitam vivendi perdere causas*” (*A pierde, pentru a-și păstra o viață nemernică*)

Jocul de cuvinte se constituie și el într-o sursă a comicalului. Pentru că C.A.Rosetti declarase că este frate cu celebrul pictor Rosenthal, Eminescu îi sugerează acestuia să iscălească, de acum încolo, *C.A.Rose ...nthal*. Cineva semna în *Românul* o replică la un articol al lui Eminescu, intitulându-l *Uă rectificare*. Prompt, acesta îi răspunde, numindu-l *D-l Uă rectificare* sau *D-l Uă*.

Exagerarea până la limita absurdului reprezintă o altă sursă de comic. Replicând interesului exagerat pentru străinătate și mărfurile acesteia, care subminau economia și industria națională, polemistul crede că vom ajunge, „cu înțelepciunea suprafină importată de la Paris” să aducem în țară: „făina și untul de la Brașov, verdețurile murate din Franța.” (O. XII. 389)

Aluzia împlinește ironia, într-o formulare ca următoarea, unde o presupusă secetă, ar fi putut dăuna recoltelor de... pătârlage, Pătârlăgenii fiind numele unei familii de politicieni. „Dacă n-o ploua - ferească Dumnezeu - de unde hrănim breasla patrioților reversibili și prăvăliile lor de principii? S-ar usca Pătârlăgenii și Costineștii, spre paguba mare a patriotismului, pe când - dacă plouă - câtă schimbare. Grâul leagă floarea-n spic, iar patrioții dezleagă limbile...” (O. XI; p. 139)

Comicul îmbracă forma *grotescului caricatural* când situația o cerea; de exemplu, în replica la adresa aroganțelor turcești ce trimiseră o notificare prin care solicitau ca venirea sultanului în București să fie întâmpinată cu “salve de câte 21 de bătăi de tunuri, de 5 ori pe zi, trei zile după olaltă, iar seara edificiile publice și celelalte vor fi luminate.” Eminescu propune și un afiș de întâmpinare, care să fie expus în toate colțurile de uliță cu slove mari: „Mare caraghioz! Pentru cea dintâi dată în România. Astăzi în zona (cutare) la 7 oare sara va începe reprezentăția vestitului, atotputernicului Abdul Hamid și a vizirului său Mahmet-Ruşdi. Însuși a sa înaltă persoană va executa cele mai grele jocuri pe frânghie, însoțit de vestitul vizir în calitate de clown. Intrarea 50 bani!” (O. IX. 179)

Pamflet este și *pastișa cronicărească, parodică și sarcastică* ce o dă lui D.A.Vlădescu, doctor în medicină, doctor în drept, care publicase o cărțuie intitulată *Cauzele crizei financiare în România*, „în care dezvolta o nemaipomenită bogăție de planuri teoretice și istorii pe apă, care vor face plăcere tuturor comis-voiajorilor însărcinați cu vânzarea de indigo, fie-n Spania, fie la poluri”. Execuția lui Eminescu este fără drept de apel. El imaginează, în continuare, un fragment de cronică, semnata de... Nistor Urechi, din care citează: „La satul Stuhăria-lupului, ținutul Nicăieri, unde-i biserica într-un vârf de plop și Dunărea curge la deal, întâlnitu-s-au oștirea moldovinească și cu urdii turcești, moschinești și ungurești și, dând război bărbătește de ambele părți, mare mult s-au oștit până au biruit oastea moldovinească, iar limbile străine s-au ascuns toate într-o căpățână de sârb, pe care pan Vlădescu, Bil-Vel-Vraci, Sadagorschi o adusesse din țara franțozească. Și astfel am biruit noi limbile străine cu mila Domnului, cu vitejia Vlădescului și cu norocul lui Ștefan Voievoda.” În final, „reproduce” o scrisoare de mulțumire adresată d-lui D.A.V., din partea unui „suferind de constipație”, care se declară vindecăt de această boală „după o serioasă stăruință ce are în căutarea bolnavului, pe lângă medicamentele date” și lecurile lui, mai sus citate. (O. IX; p. 148)

În aceeași manieră sunt persiflate unele realități culturale din orașul Botoșani, cum ar fi tipărirea unui calendar insolit. „Știam odată că în vechiul târg al Botoșanilor se face pastramă bună, și în genere se dau cârnii acele modificații care-o

fac să se împotrivescă timpului și să figureze sub uimirea generală de mezelic în deosebite formate prin băcălii și piețe. Dar că în Botoșani s-ar fi făcând și - literatură, și-ncă literatură știi cole! cu șic, asta n-o știam... Acest calendar conține smântâna (ca să nu zicem crema) inteligenței literare din acel oraș, iar untul din acea smântână e neapărat d.N.I.Angel. Vibreze așadar coarda arfei angelice...” (O. IX; p. 307)

Ușor *melancolic-ironică* este prezentată drama sinuciderii tânărului ofițer rus, Petru Kusminski, pentru că i se refuzase grațierea de către țar, în urma unei acuzații de trădare prin dezertare. Fără aprobarea superiorilor săi, acesta luptase pe frontul sârbesc. Cu prilejul acestui eveniment nefericit, și cu semnificații majore în sprijinul ideii afirmării conștiinței naționale, Eminescu realizează un scurt, dar foarte sugestiv portret moral și fizic al acestuia. „Tot Iașul îl cunoștea. Înalt și bine făcut, mai mult oacheș și având în față o expresie energetică și fină, mișcându-se c-o eleganță naturală, el era un oaspe bine văzut al saloanelor și grădinelor... Alaltăieri însă stătea întins pe o simplă masă de brad într-o ogrăgioară a spitalului Sf.Spiridon. Era aproape neschimbat la față, cu aceeași răceală și liniște militărească. Actul sinuciderii nu răpise nimic din eleganța și frumusețea întregii figuri.” (O. IX; p. 385) Trist este acest deznodământ ce ne aduce aminte că suntem muritori. *Sic transit gloria mundi*, parcă vrea să zică comentariul subteran al jurnalistului.

În sfârșit, D. Murărașu, compunând profilul scriitorului, așa cum se desprinde din aria activității jurnalistice, admira măiestria cu care Eminescu știa să îmbine cugetarea și pasiunea, argumentarea logică și indignarea morală, notând „o mare dibăcie de compoziție”, cu precizarea că în special în articolul de tinerețe el „nu disprețuiește arta laborioasă a compoziției”, căci, mai târziu, „ideile și sentimentele se vor prezenta tumultos ca și sufletul pasionatului biciuitor de rele și nedreptăți sociale”. (D. Murărașu)

Drept ilustrare a „dibăciei de compoziție” am putea da chiar articolul de debut *O scriere critică* (*Albina*, 7/19 ianuarie 1870). Comicul stă în faptul că Eminescu folosește în acest articol antijunimist tocmai procedee caracteristice discursului junimist. Nu avem în vedere atât *arta minimalizării treptate a adversarului*, cât grija pe care o acordă finalului, care trebuie să încoroneze opul polemic totdeauna.

Punând față în față principiile „criticii adevărate” cu versurile lui Petrino, Eminescu relatează următorul „fapt de vers”: în America s-ar fi născut o fată cu două capete și un poet s-a grăbit să-i dedice un poem. „Dar poezia era ciudată... Îi lipsea partea ce avea prea mult eroina sa”. Concluzia: „Oare poeziile junelui literat n-ar avea în ochii criticii adevărate soarta poemei americane?”

Seria ilustrărilor ar putea continua, exemplele demonstrându-ne aceeași inventivitate, creativitate a polemistului și care confirmă premisa-concluzie de la care am pornit demersul nostru: M. Eminescu este unul dintre cei mai mari jurnaliști pe care i-a avut literatura română și nu numai.

În sfârșit, poate cea mai edificatoare perspectivă asupra artei polemice a lui

Eminescu ar fi *compararea ei cu polemicile lui T. Maiorescu*. Maiorescu ilustra magistral o elocință a despărțirii apelor, a disocierilor și delimitării. Dacă mentorul Junimii era selectiv, respingând cu nedisimulată plăcere tot ce „nu e în chestie”, Eminescu este asociativ și integrator, mizând pe expansiune și amploare. Pe când Maiorescu era un polemist de umoare egală, Eminescu este inflammat și patetic, fără a-și pierde ascendentul tehnic prin aceasta. În timp ce Eminescu oferă spectacolul exagerării calculate, Maiorescu prefera rolul „moderatului” și evita tactic excesele. La Eminescu exagerarea și emfaza scenică afectează întreg discursul, iar înainte de a fi decăzut în verbozitate găunoasă (motiv pentru care Maiorescu îl și condamna formal) a fost un instrument prețios de adaptare a discursului la înțelegerea publicului.

Polemicile maioresciene demonstau, după N. Manolescu, o probă de virtuozitate în mâna chițibușului. A căuta cu microscopul erorile de procedură ale altuia și nodurile în papură din pledoariile părții adverse rămâne o tehnică tipic avocățască. Eminescu în schimb accepta orice provocare pe orice teren. Pledoariile sale au bătaie lungă și un interes care depășește mecanismul lor. Logician fără cusur, Eminescu nu se dă în lături să utilizeze un repertoriu de scheme, umplându-le mereu cu exemple concrete. Adeseori jurnalistul apare la tribună atacându-și subiectul fără preliminariile ceremonioase maioresciene, de parcă ar continua ceva început de mai demult: „Nu suntem dispuși a reveni la umilitul apel pentru unire al *Românului*, la mutra blândă și supusă pe care o face hidoasa pocitură, când vede că ștreangul politicii șarlatănești, pe care o face ș-o dictează de doi ani și mai bine, a început să-l gătuie. Nu ne pasă asemenea de mântuirea ce-o caută, tinzând mâinile în dreapta și în stânga, pentru a găsi razim în primejdia sa”. Și astfel, fiecare articol devine arta unui spectacol de proporții, într-un ritual nelipsit de solemnitate didactică. Strict formal vorbind, ambii oratori recurg la tipicul „prelecțiunii cu public”, cultivată asiduu la Junimea.

În diverse ocazii Eminescu - profesorul etalează mostre din elocința adversarilor, luați “de sus” după sistema maioresciană: “Estragem din discursul d-lui Emil Costinescu următoarele floricele, începe abrupt articolul *Ecourile banchetului*: „Acest model de bust chemat a fi transformat în bronz, va sta în sala redacțiunii jurnalului, ca un model de activitate, și peste 50 de ani, cînd poate!! nu va mai fi.

Un model de bust care va fi un model de activitate, iată un model de stil.

D. Rosetti, care are 68 de ani, peste 50 de ani nu va mai fi, poate! 68 și cu 50 făcând 118 ani, acel poate dovedește mai mult, la d. E. Costinescu, o inimă bună decât un cap sănătos.” (O. XII. 348) Asemenea pasaje amintesc de maniera maioresciană de minimalizare ironică necruțătoare: „Demn de observat e d. Sion când se desfată în tăria expresiunilor. La pag. 96, vorbind despre ochi, zice: „Cine nu și-a scăldat sufletul în deliciul acestor stele, care se zice că sunt scaunul sufletului și al inimei?”. A-și scălda sufletul în deliciul unor stele care sunt un scaun, iată o imagine a cărei soartă se află numai în următoarele strofe a d. Pelimon...”

Dincolo de apropierile formale dintre arta polemicii la T. Maiorescu și M. Eminescu, persistă însă mari deosebiri. Despre ele vorbește și Pompiliu Constantinescu, în articolul *Recitind proza politică a lui Eminescu*. Le reamintim: “Maiorescu e un cap filosofic, un analist și un duh echilibrat; el își întinde dominația asupra lumii academice a vremii, în fixarea acelei pături elevate care avea menirea să răspândească prin școală un fond cultural într-o formă distinsă. Maiorescu a creat un gen de filozofie oratorică, a afirmat o metodă și a educat un simț estetic, purificat de contingente pragmatice.

Proza politică a lui Eminescu, deși se încadrează în cadrele largi ale junimismului, a creat o sensibilitate și a descătușat o pasiune naționalistă. Ideologia lui are un profund caracter sentimental. Maiorescu opera în regiunea mai rigidă a rațiunii, pe când Eminescu se adresează unui instinct vital, de forțe ancestrale obscure. Ca și în poezie, în ideologia politică eminesciană circulă un subconștient neînfrânat, se cristalizează o afectivitate al cărei gest agresiv dovedește existența unui fond romantic, amenințat să fie alterat în absolutul lui pur. Proza politică eminesciană creează, deci, o valoare sufletească; ea e mai mult expresia unei simțiri decât rezultatul reflexiei reci. Nu voim a spune prin aceasta că Eminescu nu utilizează cunoștințe solide de istorie, de economie și de politică, însă ele se subordonează unui concept afectiv prestabilit, unui univers aproape poetic al românismului și a ceea ce el socotește *nația pozitivă*.”

Polemica eminesciană acționează, deci, după principiul turbionului care antrenează în vârtejul lui tot ce îi poate scoate în cale vârtejul asociativ. O mare poftă de discurs demonstrativ îl anima pe jurnalist. Aspirarea materialelor amestecate, impuritatea sunt, de aceea, regășibile și în planul stilistic. Suntem foarte departe de umoarea egală și de cavalerismul afișate studiat de Maiorescu. Eminescu se adresează unui cititor comun, sensibil după toate aparențele la savoarea oralității, la turnura familiară, uneori frizând ușor chiar și vulgaritatea. Prin urmare, pe de-o parte avem o formulă a separării clare a alternativelor. De cealaltă, o rețetă eficace a împăcării lor. În cazul lui Eminescu retorica este, cum fusese și pentru cei vechi, un stil al lui *actio*. Reușind să acomodeze extremele, adaptându-se Eminescu duce la strălucire și prestanță genul consacrat cu numele de *popularis oratio*. Și Maiorescu și Eminescu aduc retorica în instanță pentru ca, prin pledoariile lor incriminante, s-o reabiliteze. În sfârșit, deși se întâlnesc în final, cei doi polemisti se angajează pe căi diferite: în timp ce Maiorescu excelează în retorica *aulică*, Eminescu, dimpotrivă, reprezintă în istoria literelor românești un moment important al *elocienței demotice*, „populare”.

Bibliografie

1. Eminescu, Mihai, *Opere*, IX-XIII, 1880-1985; XV, 1993, București, Academia Română.
2. Călinescu, George [1969]; *Opera lui Mihai Eminescu*, București, Editura pentru Literatură.
3. Gafița, Mihai [1974]; *Fața ascunsă a lunii*, București, Editura Albatros.
4. Maiorescu, Titu [1967]; *Critice*, II, București, Editura pentru Literatură.
5. Murărașu, D., [1992]; *Naționalismul lui Eminescu*, București, Editura Minerva.
6. Negoiteșcu, Ion [1991]; *Istoria literaturii române*, București, Editura Minerva.
7. Paleologu, Alexandru [1972]; *Bunul simț ca paradox*, București, Editura Albatros.
8. Spiridon, Monica [1968]; *Mihai Eminescu, o anatomie a elocvenței*, București, Editura Minerva.
9. Vianu, Tudor [1969]; *Studii de literatură română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.